

зом демократије која је имагинарном човску донела задовољавајућа средства за живот, чиме је поштовање човска добило економску основу.³⁴ Тиме су и права модерног човска постала на првом месту социјална, што се огледа у гарантовању његовог права на рад, зараду, задовољство, социјалну сигурност. Ако је политичка демократија обезбеђивала политичку једнакост и једнакост пред законом, социјална демократије треба да осигура једнакост услова живота, као производа слободног тржишта, индивидуалне иницијативе и конкуренције. Или, како то Бурдо, велики поклоник социјалне демократије формулише: „разлика између политичке и социјалне демократије јесте разлика између права на постојање и права на стицање.”³⁵

И управо се у томе што демократија није само политички систем, већ стање друштва, налазе узроци који су јој омогућили да се у разним формама прилагођава променама које су је искушавале у последња два века. Њена дуговечност је можда и најбољи доказ да она израста постепено из друштва, налазећи упориште у либералној идеји да човека треба прихватити онаквог какав је, без колективистичких тежњи да се неспонтано, спољним путем промене и човек и друштво. Имајући упориште у човеку, демократија никада неће постати идеална, нити од ње то треба очекивати, јер би тиме престала да кореспондира са људском природом. Вероватно тако треба схватити Сарторијеву опомену да највећи непријатељ демократије може бити управо њена идеализована слика која је утопијска и митска. Сваки покушај њеног уграђивања у друштво би био супротан људској природи и логици људског друштва, па самим тим и супротан суштини демократије.

³⁴ G. Burdeau, n. d., стр.71.

³⁵ Исто, стр.67.

Lenard J. Cohen, Broken Bonds - the Disintegration of Yugoslavia, Westview Press, Oxford 1993, XV + 299.

Канадски професор политичких наука са Симон Фресер универзитета Ленард Ц. Коен је, пре издавања своје најновије студије „Раскинуте везе - Дезинтеграција Југославије”, објавио већ две књиге које су се бавиле проблемима југословенског друштва: „Југословенско искуство - Политичка кохезија у ломљивом мозанку” (1983) и „Социјалистичка пирамида - Елите и власт у Југославији” (1989). За разлику од потоње две, које су се углавном задржале на истраживању политичких појава југословенског социјалистичког друштва на нивоу социолошког и политиколошког истраживања, најновија студија Л. Ц. Коена се како својом темом тако и ауторовом намером обрела у пољу историографије. Наиме, сам аутор је основну идеју свог истраживања свео на три заокружене целине: прво, покушај сагледавања генезе „југословенске идеје” која је претходила стварању државе и потешкоћа са којима се та држава сусретала током свог постојања; друго, назначење чинилаца који су водили ка њеној дезинтеграцији током осамдесетих и насилном разарању деведесетих година и, коначно, анализа проблема који су везани за интернационализацију југословенске кризе и „дивљачки стички и политички конфликт” током 1992. и 1993. године. Ово би, уједно, могао да буде и најсажетији приказ књиге професора Коена. Међутим, просторна и временска близина и блискост догађања који су предмет његове анализе, а пре свега нски специфични проблеми који из те чињенице произлазе, захтевају неколико додатних речи.

Прво поглавље, насловљено „Еволуција југословенске идеје” (1-45), јесте покушај сажетог приказа настанка и развоја југословенске идеје, од појаве Илирског покрета 1830. године до уједињења, и живота југословенске државе, од тренутка њеног настанка 1918. до смрти Јосипа Броза 1980. године.

Своје размишљање о том 150-годишњем раздобољу аутор је поделио у четири мање целине („Југословенство пре Југославије”, „Међуратно југословенство”, „Рат - пропаст и поново рађање Југославије”, „Социјалистички развој и југословенство - Титово нејасно завештање”). Схватајући хрватско-српске односе током XIX и XX века као пресудан чинилац који је одређивао постојање југословенске идеје и државе, аутор је, у наведеним фазама њиховог развоја у различитим државно-правним условима, покушао да успостави неке константе у овом историјском ондосу и представи их као узроке садашњих догађаја. Основна Коенова теза је да су, почевши од XIX века, виши кругови хрватског друштва били искључиви креатори и носиоци идеје јужнословенског уједињења „на основи демократског ком-

промиса" и у оквиру полицентричне заједнице, насупрот српским елитама које су, увек и у целини, биле окренуте национализму и стварању „Велике Србије”. Консеквентно пратећи то своје становиште током XX века, професор Коен је у слику међунационалних и политичких односа у међуратној Југославији утемељио на уверењу да су српски политичари „својим централистичким и србо-центричним концептом проузроковали непоправљиву штету будућем државном јединству, отуђујући две главне несрпске групе”. Након веома недореченог приказа тих односа у годинама 1941-1944, аутор је своје виђење националног питања у условима „површног етничког мира” социјалистичке Југославије сажео у закључку да су и у овој држави „Срби манипулисали лажним једнопартијским федерализмом који су успоставили комунисти”. Такву интерпретацију, која сугерише сукоб хрватског федералистичког југословенства и српског централистичког национализма, потцртана је и поступком селективног избора личности које су послужиле као парадигме стања политичког духа код Срба и Хрвата, уз, неретко, анахроно и једносмерно тумачење њиховог деловања. Тако су Вук Караџић, Гарашанин и Пашић (означени као експанзивни националисти), супростављени Рачком, Ј. Ј. Штросмајеру и хрватским политичарима из Далмације, док је Мачек окарактерисан као „човек дубоке југословенске оријентације...”.

Иако би се изванредан степен повишене поједностављености у оценама и разумевању сложене историје југословенског простора у XIX и XX веку могао приписати и неизбежним потешкоћама које намеће покушај сажимања тако богатог и вишесмерног историјског развоја у оквиру изузетно кратког текста (45 страна), чини се много значајнијим то што је професор Коен своје целокупно тумачење генезе југословенске идеје и државе засновао искључиво на субјективној интерпретацији пробране литературе о чијој се репрезентативности може рећи да је, у најмању руку, дискутабилна. Због тога та целина пре изгледа као једна вредна премиса којом се унапред сугерише рецепција даљег текста, него као вера достојна историјска анализа.

Наредна велика целина Коснове студије састоји се од укупно пет поглавља („Социјалистичка реформа у кризи - Пост Титовска свађа” (45-79), „Ка пост социјализму - Појава партијског плурализма” (79-115), „Распад суверенитета - фрагментација државног ауторитета” (115-139), „Југоисточни плурализам - Национализам тријумфује” (139-163), „Раздвајање - 'Нове' елите и развлашћена федерација” (163-195)), која обухватају раздобље од 1980. до 1990. године - заокружену временску целину у којој су, по оцени аутора, политичка и, пре свега, економска криза проузроковале ново буђење „етно-националних” антагонизама, што је довело и до убрзане поделе комунистичке елите на регионалним основама.

Иако је праћење догађаја и даље на нивоу хронолошког, професор Коен је елементе историографског, наглашене у првом делу, приметно потиснуо у други план. Зато би се тај део студије пре могао оценити као социолошка и политиколошка анализа неких друштвених феномена, који су се, између осталог, с временом развијали.

Полазећи од кризе социјализма као заједничке појаве у свим југословенским републикама, аутор је настојао да објасни како су се из почетног неслагања око концепта реформе југословенског социјализма током осамдесетих година, на темељу разлика у схватању политичког плурализма,

облика неопходних економских реформи и реформи војске у могућој реорганизованој држави, изродили антагонизми који ће довести до поремећаја односа међу југословенским републикама, регионализације партијских елита, слабљења федералне власти и захтева за суверенитетом појединих федералних јединица. Веома темељну анализу тих центрипеталних тенденција, аутор је засновао на детаљном проучавању многих друштвених и политичких постфеномена, тако да тај део Коснове студије пружа социолошки добро утемељену слику о генези и специфичностима сваког од релевантних југословенских национализма, о феномену „дивљег плурализма”, структури водећих националних странака, саставу и политичком пореклу старих и нових лидера и елита, као и покушај објашњења понашања републичких медија и бирача у новонасталим политичким приликама. Поред значајног посла сабирања и обраде велике количине социолошких политиколошких и публицистичких истраживања, која су током осамдесетих година, објављивана у домаћим и страним публикацијама, тај део студије даје и веома добар приказ односа општих и посебних појава, које је, у односу на европска постсоцијалистичка превирања, показивало југословенско друштво тога времена.

Високој вредности тих анализа очито је допринело раније Косново бављење проблемима посттитовског југословенског социјализма, као и инсистирање на социолошком приступу. С друге стране, искључива употреба извора који имају вредност искључиво за социолошку анализу, у потпуности ставља у питање заснованост Коснових покушаја да, у оквиру свог истраживања, на нивоу историографског тумачења пружи релевантно објашњење збивања и успостави узрочно-последичне везе између појединих догађаја и појава овог времена.

Претходно изречен суд још више важи за наредна два поглавља „Политика бескомпромисности - увод у грађански рат” (195-223) и „Распад друге Југославије - балканско насиље и међународни одговор” (223-265), којима је аутор покушао да састави колико-толико коначну слику сложеног мозаика догађаја од почетка 1991. до средина 1993. године. Уколико упоредимо ту Коснову замисао, која је изражена у поднасловима поменутих два поглавља („Преговори без резултата”, „Укључивање међународне заједнице - понуда ЕЗ и Бејкерова мисија”, „Рат у Словенији и Хрватској”, „Интернационализација балканске кризе - импровизација и противречни сигнали”, „Рат у Босни”, „Женевски преговори”) и изворе који су коришћени за ту реконструкцију (неколико билтена светских новинских и радио-агенција, неколицине англо-америчких дневних листова и домаћих недељника), схватићемо нерешивост проблема који је професор Коен себи поставио. Исход тог напора је дескриптивно низање догађаја које ни у фактографском смислу не пружа много новог. Помена је можда вредна само смелост аутора да о једном недовршеном историјском процесу даје судове који, и поред свих сазнајних ограничења, претендују на коначност.

Последње поглавље, „Пропаст и будућност Југославије” (265-289), представља сублимарни одговор аутора на питања која су формулисана на почетку ове књиге. Сагледавајући „Виолентни распад Југославије кроз призму историје”, професор Коен закључује да је до те појаве дошло због неинтегрисаности југословенског друштва, више деценијске српске доминације државом и немогућности политичких вођа да се сложе око проме-

њеног модела политичке и економске коезистенције која би сачувала неки вид државног заједништва. С друге стране, узроке испољавања огромне количине насиља које је тај процес дезинтеграције покренуо, аутор види у: историјски дубоко усађеном анимозитету између етничких група; у жељи за осветом жртава у претходном светском рату и у неуспеху комуниста да реше национално питање. Узимајући у обзир то историјско бремене, професор Коен сматра да је могућност ресинтегрисања југословенске државе врло далека и маглопита, поготово уколико се узме у обзир његово убеђење да неки од новоуспостављених „протодемократских” режима, како их аутор назива, имају недемократске карактеристике које, услед појачаног национализма и економске катастрофе прозроковане ратом, могу у потпуности да угуше демократске процесе у повоју.

У целини гледано, књига „Раскинуте везе - Дезинтеграција Југославије” представља још једну у низу студија о југословенској кризи која се бави „недовршеном историјом” и тиме саме у себи носе ограничену могућност целовитог сагледавања и разумевања проблема које разматрају. Такви покушаји су често засновани на мултидисциплинарним истраживањима, што је случај и са том студијом која у себи садржи елементе социологије, политикологије и историографије. Како свака од тих дисциплина, с обзиром на своје особености, има различите захтеве у односу на предмет истраживања и изворе који се том приликом употребљавају, изгледа за потпуно и коректну научну верификацију из сваког од наведених углова су неједнаки. Сходно томе, и структура књиге професора Коена (историјско уопштавање - социо-политиколошка анализа - наративна дескрипција саврмених догађаја - социо-историјска синтеза) показује приличну неуједначеност својих саставних делова у важењу закључака, општости и коначности исказа и целовитости реконструисане слике догађаја. Због таквих скокова у квалитету десило се да чак и коректне социо-политиколошке анализе, постављене на неконзистентној и слабој историографској основи, делују политички претенциозно. Сходно томе, чини се да ће за потпуну реализацију те комплексне теме социолог и политиколог Коен морати још извесно време да сачека професора Коена историчара.

Бошко А. Спасојевић

CONTENTS

Andrej Mitrović, Proposed outline for discussion of the study of social history	5-7
<i>Articles</i>	
Predrag J. Marković, Theory of modernization and its critical implementation in Yugoslavia and East European countries between the two World Wars	11-34
Ljubodrag Dimić, Historiography and ideology-Yugoslav experience 1945-1955	35-54
<i>Contributions</i>	
Tijana Čolak-Antić, Literary and artistic salons in Belgrade 1830-1940	57-66
Kosta Nikolić, Workers in the civil society of the Kingdom of SCS/Yugoslavia (1921-1931)	67-76
Olga Manojlović, Cultural life in Beograd during the German occupation 1941-1944	77-90
<i>On books and ideas</i>	
Drubravka Stojanović, Literature on theory, practice and history of democracy: a view	93-102
Boško A. Spasojević, Lenard J. Cohen, Broken Bonds - The Desintegration of Yugoslavia	103-106

Annual of Social History

Address: Odeljenje za istoriju, Filozofski fakultet, Čika Ljubina 18-20, 11000 Beograd, YU

Telephone: 639-222/307

Editorial Board: Andrej Mitrović (president), Milan Ristović (editor in chief), Ljubodrag Dimić, Mile Bjelajac, Dubravka Stojanović, Predrag J. Marković